

Ioan Popa

Drept civil
Moșteniri și liberalități

Universul Juridic
București
-2013-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2013, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI COMERCIALIZAT
DECÂT ÎNȘOȚIT DE SEMNĂTURA ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI,
APPLICATE PE INTERIORUL ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POPA, IOAN

Drept civil : moșteniri și liberalități / Ioan Popa. – București :
Universul Juridic, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-673-107-2

347.65/.68(498)

REDACȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15; 0733.674.222**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

***Fiicei mele Diana Ioana și celor trei copii ai săi,
Luca, Matei și Toma***

Cuvânt-înainte

Am scris această carte pornind de la convingerea care s-a dovedit, în final a fi fost falsă, că voi avea o sarcină relativ simplă, de a „moderniza” o carte mai veche devenită desuetă, consacrată aceleiași teme.

Foarte curând mi-am dat seama de neadevărul convingerii mele inițiale. Dacă la început speram să-mi îndeplinesc obligația autoasumată, într-un termen relativ scurt, am constatat, în final, că efortul meu (care a durat puțin peste doi ani), a fost mult mai mare – mai oneros (fără o conotație pecuniară a termenului) și riscant, în același timp, decât estimările mele inițiale.

Pe măsură ce avansam în studiul temei propuse, mi-am dat seama că Noul Cod civil nu reprezintă doar „*un petic de postav nou la o haină veche*” și nici „*un vin nou într-un burduf vechi*” (aluzie la cele două parabole redată de Luca și Matei, făcând în acest fel și legătura cu doi din cei trei nepoți ai mei).

În primul rând, Noul Cod civil este o „*haină nouă*” dar care va trebui „*peticită*” cu siguranță în viitorul apropiat și, în al doilea rând, este un „*vin nou*”, turnat într-un „*burduf nou*”, dar care, pentru a fi cu adevărat bun, va trebui să prindă puțină „*vechime*”.

Noul Cod civil nu este categoric Vechiul Cod civil „*actualizat*”¹.

Acest fapt l-am resimțit acut în dificila mea incursiune printre textele acestui Nou Cod. Nu am regăsit printre aceste texte nici „*codul genetic*” binecunoscut al Codului civil francez, locul acestuia fiind luat (binemeritat sau nu, se va vedea ulterior) de Codul civil al Provinciei Quebec.

Vom putea constata după câțiva ani de aplicare a acestui Nou Cod dacă pragmatismul de tip *common law* a înlocuit, cu succes sau nu, *civil law* milenară în spațiul european.

Pentru aducerea la bun sfârșit a lucrării propuse, m-am inspirat dintr-un vast (și nu prea) material bibliografic, constatând foarte repede că viteza cu care acest material tinde să crească este mult mai mare decât aceea cu care eu reușeam să-l parcurg, astfel încât, în ultimă analiză a trebuit să mă limitez doar la câteva lucrări în materie, mulțumindu-mă doar cu lecturarea tuturor celorlalte care mi-au „*căzut*”, întâmplător sau nu, în mână.

Materia moștenirilor și a liberalităților de care m-am ocupat în special este pe cât de abstractă, pe atât de interesantă. Poate caracterul ei abstract o face mai puțin atrăgătoare, însă, de îndată ce vei pătrunde cât de puțin într-un asemenea univers, vei avea plăcerea să descoperi frumuseți nebănuite, înțelegând prin aceasta teorii, concepții, idei despre rațiune, drept, morală, religie.

¹ Am avut în vedere considerațiile exprimate de M. Nicolae în lucrarea *Codex Juris Civilis. Noul Cod civil. Ediție critică* T1, Ed. Universul Juridic, București, 2012, XLVI, unde autorul detaliază în mod convingător această chestiune.

Ca arie de cuprindere, lucrarea și-a propus, desigur nu în modul cel mai fericit, să trateze atât dreptul la moștenire, cât și materia liberalităților, *inter vivos* și *mortis causa*. Nu am făcut altceva decât să urmăresc, cât se poate de fidel, opțiunea legiuitorului român care, în Cartea a IV-a a Codului civil tratează materia moștenitorilor – Titlurile I, II și IV –, incluzând în Titlul III liberalitățile.

Incluziunea nu este întâmplătoare, cele două materii fiind complementare, susținându-se reciproc și contribuind fiecare la mai buna înțelegere a celeilalte.

Ca mod de integrare a liberalităților în materia succesiunilor poate că nu am ales varianta cea mai potrivită. Poate că cititorul va fi mai puțin exigent, având în vedere că un asemenea mod de tratare a problemei este utilizat în premieră în doctrina românească.

În privința termenilor folosiți, am ezitat îndelung între termenul „moștenire” preferat de Codul civil și „succesiune” preferat poate de doctrină și care are fără îndoială o notorietate incontestabilă. În ultimă analiză, am ales varianta legiuitorului, nerenunțând însă la termenul consacrat de „succesiune”, pe care l-am folosit în egală măsură ca sinonim. Dacă întreaga doctrină și legislație pe care le-am studiat și care se revendică a fi chiar izvoare ale Codului civil (franceză, italiană, a Provinciei Quebec) utilizează termenul „succesiune”, nu vedem totuși de ce legiuitorul român a înțeles să rămână „original”, folosind în continuare termenul „moștenire”. Vom observa însă pe parcursul analizei noastre că legiuitorul român a „ratat” și în alte abordări modernizarea reglementării de dragul unui tradiționalism păgubos. Evocăm în acest sens doar materiile reprezentării succesoreale a renunțătorilor, interzicerea testamentului conjunct (inclusiv a legatului particular conjunct), teoria sezinei, instituirea contractuală pentru a puncta instituțiile a căror modernizare a fost amânată.

Din aceste motive lesne de înțeles am considerat necesară reiterarea unei anumite argumentații pentru a sublinia necesitatea abandonării unor puncte de vedere *tradiționale*, ancorate în „*spiritul românesc*” pe care, iată, fără să vrem, l-am considerat incapabil de regenerare.

Este în firea lucrurilor ca oamenii, în general, să-și construiască anumite „strategii”, să-și facă anumite calcule etc., în funcție de reglementările existente. Nu este însă în firea lucrurilor să nu încerci să modernizezi anumite reglementări pe motivul că o asemenea încercare ar conduce la schimbarea „*moravurilor*” deja existente și care au înflorit sub imperiul reglementării vechi.

Am considerat surprinzătoare opțiunea legiuitorului de a califica certificatul de moștenitor ca dovadă a dreptului de proprietate cu privire la bunurile cuprinse în document, fără niciun fel de nuanțări. Este riscantă o asemenea calificare prin posibilitatea generalizării ei asupra tuturor bunurilor defunctului, chiar și asupra celor care nu erau deținute de către defunct cu titlu de proprietar.

Atenția noastră s-a îndreptat (totuși) prea puțin și asupra modului în care dreptul canonic (în sens larg) se raportează la tema succesiunilor. Nu ar fi lipsită de

interes aprofundarea acestei teme mai ales în privința reglementărilor derogatorii de la dreptul comun în materie succesorală.

Pe parcursul întregii analize am încercat să stabilesc *intenția legiuitorului* care nu se dezvăluie foarte clar în anumite texte ale Codului civil. Pentru aceasta, am părăsit aproape total vechile *tipare* de gândire și analiză, încercând să ne adaptăm noutății textelor.

Nu sunt convins că am reușit, nici măcar satisfăcător, ceea ce ne-am propus. Sper ca cititorul să fie îngăduitor.

Studiul consacrat succesiunilor și liberalităților se adresează în primul rând studenților facultăților de drept, deși, prin complexitatea lui, nu este ușor de citit. Studiul se adresează, în egală măsură, teoreticienilor și practicienilor dreptului fiind, credem, un instrument util.

Nu am considerat necesară adâncirea unor dezbateri doctrinare cu privire la probleme mai mult sau mai puțin controversate, întrucât am evitat crearea unui *instrument de lucru* greoi, voluminos, care la prima vedere îți anulează orice dorință de a-l citi.

Totuși, pentru clarificarea teoriilor cu privire la anumite instituții, am apelat la izvoare, încercând să decelăm cauzele pentru a putea analiza efectele. Așa se explică deseori incursiuni pe care le-am făcut în istoria dreptului civil francez sau în istoria altor sisteme de drept.

Nu putem încheia aceste scurte considerații fără să ne exprimăm întreaga noastră grațitudine față de profesorii noștri, față de autorii lucrărilor din care ne-am inspirat, considerând că orice cuvinte de apreciere (dacă vor exista) asupra lucrării de față se cuvin în exclusivitate lor.

Dr. Ioan Popa

Brașov, 2013

Titlul I

Considerații generale privind instituția moștenirilor

Moartea nu ne dezvăluie tainele vieții. Ne deschide doar o fereastră către lumea de „dincolo” pentru a privi fascinați de ordinea care domnește în această lume.

Responsabil pentru ordinea din această „lume” este dreptul moștenirii și al liberalităților.

1. Dreptul succesiunilor este un drept al ororii absolute, moartea, al cărei tragism domină condiția umană prin certitudinea și prin caracterul implacabil ce o caracterizează. Tot ceea ce este pământean este destinat să moară, într-o distrugere totală. Totul piere, ființele și lucrurile, chiar și persoanele juridice îmbătrânesc și dispar. Nimic din ceea ce este uman nu poate fi etern, totul este efemer. Decesul, departe de a fi un punct final, deschide un pod pe care îl traversează *de cuius* către o altă viață, dar pe care-l traversează mai ales personalitatea defunctului însoțită de bunurile acestuia, către proprii moștenitori, care preiau atât bunurile, cât și personalitatea celui decedat. Care ar putea fi diferența între o persoană care a murit și o persoană care nu a existat niciodată? Există oare o diferență? Trecând peste posibilele răspunsuri afirmative, apreciem că în mod miraculos **voința** defunctului îi supraviețuiește acestuia, și se impune celor vii cu o forță uluitoare care de multe ori este mai mare decât forța care pune în mișcare voințele celor în viață. De unde vine o asemenea forță? Poate din respectul pios pe care cei vii îl au față de cei trecuți într-o altă viață, dar care și-au lăsat pe acest tărâm voințele lor.

Oricum rămâne un miracol faptul că voința unei persoane decedate se respectă și se execută poate cu mai multă forță decât voințele celor în viață.

2. Dreptul succesiunilor este în același timp un drept al vieții. Succesiunea este transmisiunea din generație în generație, *le mort saisit le vif*, cum spunea vechiul drept francez, sugerând, printre altele, principiul continuării personalității defunctului¹. Între viață și moarte sunt legături invizibile și inexplicabile. Moartea

¹ Ph. Malaurie, L. Aynes, *Les Successions, Les libéralités*, Defrenois, 2006, p. 1; J.Ph. Levy, A. Castaldo, *Histoire du droit civil*, 2ème ed., Dalloz, 2010, p. 1365, nr. 982. Sezina are mai multe conotații. Cea care ne interesează în studiul de față este sezina de plin drept (*le mort saisit le vif*) ceea ce semnifică faptul că *de cuius* îl pune în sezină el însuși pe moștenitor (în sensul că îl pune în posesia bunurilor succesiunii).

Sezina apare pentru prima dată în Franța și este recunoscută în textele normande – *Les Assises de Clarendon* (1259). Care a fost rațiunea de a exista a sezinei? Conform lui Eusebe de Lauriere (scriitor din sec. al XVII-lea), *de cuius* îl „însezina” pe cel viu (moștenitorul său) în mod direct, evitând astfel trecerea bunurilor succesoriale în posesia seniorului care transmitea posesia bunurilor

nu întotdeauna este urâtă („moartea e frumoasă” – J. Anouilh-Euridice, este „seara unei zile frumoase” – Philemon et Baucis sau „moartea este dimineța unei zile eterne” – Monteverdi). Moartea este uneori chiar așteptată ca o izbăvire, ușurare („o Moarte, puterea ta este mare și admirabilă” – Rousard, sau „viața nu-mi prea priește; moartea o să mi se potrivească poate mai bine” – Chateaubriand).

3. Apoi, ideea continuării personalității defunctului este ancorată tot în preceptele morale, religioase conform cărora anumite persoane preiau nu numai patrimoniul defunctului, dar îi continuă chiar și personalitatea acestuia. Așa fiind, chiar în dreptul pozitiv, legatarului cu titlu particular nu îi este recunoscută calitatea de „moștenitor” (și în sensul de continuator al personalității defunctului) ci doar aceea de legatar, acestuia eliberându-i-se certificat de legatar și nu de moștenitor. Moștenitorii defunctului plătesc sarcinile și datoriile acestuia. Cei vii plătesc pentru cei morți, tot ca o dovadă a solidarității, a continuității între cei vii și cei trecuți într-o altă viață.

4. Testamentul reprezintă poate întruchiparea cea mai pregnantă a legăturii între cei morți și cei vii. Voința persoanei se impune chiar și după moartea sa, devenind obligatorie ca un lucru sacru, existând chiar temerea că cei morți se vor răzbuna în cazul în care nu li se îndeplinește ultima lor voință.

Cei morți pot influența și influențează chiar voința celor vii și prin faptul că cei morți rămân veșnic vii în memoria moștenitorilor lor și nu numai a acestora. Moartea unei persoane nu aduce întotdeauna pacea între cei vii. Dimpotrivă, cele mai îndelungate și atroce războaie au avut ca izvor probleme legate de succesiune (în sens larg).

De multe ori, cu scopul bine intenționat de a preveni eventualele conflicte ce ar putea apărea după moarte, se utilizează diferite mecanisme juridice de genul

către succesori numai contra unei taxe. Această modalitate de însezinare a apărut ca urmare a caracterului extrem de împovăraător al regulii existente în **fiefurile** senioriale, conform căruia „vasalul” mort îl însezinază pe seniorul său, urmând ca succesorii celui mort să-i „presteze omagiu” seniorului pentru a putea intra în posesia bunurilor succesoriale.

S-a considerat că cei care trăiau împreună cu *de cuius* aveau deja posesia bunurilor succesiunii astfel încât nu era nevoie să preia această posesie de la senior contra unei taxe (importante). Mai exista o rațiune: evitarea „iacenței” (*hereditas iacens*, existența unei moșteniri fără moștenitori) la acea dată neaplicându-se retroactivitatea acceptării moștenirii.

Chiar dacă este absent sau ignoră decesul, moștenitorul este astfel protejat. Cutuma din Paris va consacra expres sezina prin formula rămasă celebră „*Le mort saisit le vif, son hoir le plus proche et habile à lui succéder*” (1580). Dispoziții analoge se regăsesc în cutuma din Orleans, de unde a fost preluată în Codul civil francez.

Așadar, în sensul originar, sezina reprezenta punerea în posesia bunurilor succesoriale „chiar de către *de cuius*” a celor mai apropiați moștenitori ai acestuia. Vom analiza sensul actual al instituției și rolul său, mai ales în condițiile dreptului civil român, vezi infra nr. 690.

partajului de ascendent pentru a rezolva definitiv problemele succesoriale încă din timpul vieții.

Din păcate, nu de puține ori, încercarea este zadarnică, fiind chiar ea însăși generatoare de conflict.

Asupra tuturor acestor aspecte, urmează să ne referim, mai mult sau mai puțin, mai temeinic sau mai puțin temeinic în cele ce urmează, fiind conștienți că viața, în general, precum și efectele produse după moarte sunt mult mai dinamice decât puterea noastră de a le surprinde.

5. Sediul materiei

Dreptul moștenirilor și al liberalităților își trage esența, în principal, din următoarele dispoziții legale:

1. art. 46 al Constituției României cu privire la garantarea dreptului la moștenire.

2. Codul civil¹ care, în Cartea a IV-a – Despre moștenire și liberalități, cuprinde Titlul I. Dispoziții referitoare la moștenire în general, Titlul II. Moștenirea legală, Titlul III. Liberalitățile, Titlul IV. Transmisiunea și partajul moștenirii.

Apoi, în Cartea a III-a – Despre bunuri, în Titlul II. Proprietatea privată, se fac referiri asupra modurilor de dobândire a proprietății, printre acestea fiind amintită și moștenirea legală sau testamentară.

Regăsim în același Cod civil dispoziții cu aplicabilitate directă în materia succesiunilor, cum ar fi cele referitoare la persoane (Cartea I – Despre persoane), familie (Cartea a II-a – despre familie), prescripție (Cartea a VI-a – Despre prescripția extintivă, decădere și calculul termenelor) sau dispoziții de drept internațional privat (Cartea a VII-a – Dispoziții de drept internațional privat).

3. Legea nr. 18/1991 a fondului funciar², Legea nr. 112/1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe, trecute în proprietatea statului³, Legea nr. 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989⁴, ce conțin dispoziții de drept succesoral, dar și alte legi a căror enumerare exhaustivă este imposibilă și inutilă.

4. Legea nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale⁵.

Enumerarea este doar exemplificativă și extrem de succintă. La acestea adăugăm doctrina, jurisprudența, practica notarială, legislația europeană în materie, jurisprudența CEDO, directivele Comisiei Europene și nu am spus decât o parte din

¹ Codul civil a intrat în vigoare la data de 1 octombrie 2011, prin Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii 287/2009, publicată în M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011.

² Republicată în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1998.

³ M. Of. nr. 279 din 29 noiembrie 1995.

⁴ Republicată în M. Of. nr. 798 din 2 septembrie 2005.

⁵ M. Of. nr. 72 din 4 februarie 2013.

vastul izvor din care se alimentează acest mare fluviu al dreptului moștenirilor și liberalităților.

Se cuvine să remarcăm aportul cu totul excepțional al doctrinei și doctrinarilor pe umerii cărora „piticii” fiecărei generații s-au sprijinit și au împins la limita orizontului știința dreptului moștenirilor și al liberalităților. Parafrazându-l pe poetul englez Coleridge (*the dwarf sees further than the giant, when he has the giant's shoulder to mount on*), doctrinarii fiecărei epoci au putut vedea mai departe decât uriașii, întrucât au putut să se urce pe umerii lor. Dar dacă piticii urcați pe umerii uriașilor sunt miopi? ar fi putut întreba Socrate, făcând abstracție totală de existența efemeră a ființei umane. Morala ar fi următoarea: nu întotdeauna discipolii urcați pe umerii măștrilor au „văzut” mai departe decât aceștia.¹

¹ Se cuvine să menționăm câțiva „vizionari” în materia dreptului succesoral, sau al liberalităților în general, dar și ai altor materii deși conexe, la fel de importante, pe concluziile cărora ne-am întemeiat noi înșine constatările fără a avea nici măcar pe departe impresia că am „văzut” mai departe decât uriașii pe umerii cărora ne-am ridicat, cu respect și deferență.

Menționăm așadar:

- M. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Restitutio, Ed. All, București, 1998, în continuare *Elementele*.

- M. Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București, 1966, în continuare *Moștenirea*.

- F. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2002, în continuare *Tratat*.

- D. Chirică, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Ed. Rosetti, București, 2003, în continuare *Succesiuni și testamente*.

- A. Bacaci, Gh. Comănița, *Drept civil. Succesiunile*, Ed. All Beck, București, 2003, în continuare *Succesiunile*.

- V. Stoica, *Dreptul la moștenire*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, în continuare *Dreptul la moștenire*.

- E. Safta-Romano, *Dreptul la moștenire, Doctrină și jurisprudență*, Ed. Graphix, Iași, 1995, în continuare *Dreptul la moștenire*.

- M. Nicolae, *Tratat de prescripție extinctivă*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, în continuare *Tratat de prescripție*.

- C. Stătescu, *Drept civil. Contractul de transport. Dreptul de creație intelectuală. Succesiunile*, E.D.P., București, 1967, în continuare *Dreptul civil. Succesiunile*.

- O. Ungureanu, C. Munteanu, *Tratat de drept civil. Bunurile. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2008.

Din doctrina străină, ne-au fost de un real sprijin:

- M. Grimaldi, *Droit civil. Successions*, Litec, 3ème ed., Paris, 1995, în continuare *Successions* 1995.

- C. Jubault, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Montchrestien, 2010.

- A. Delfosse, J.F. Peniguel, *La réforme des successions et des libéralités*, Litec, 2006, în continuare *La réforme*.

- Ph. Malaurie, L. Aynes, *Les successions. Les libéralités*, Defrenois, 2006.

- J.Ph. Levy, A. Castaldo, *Histoire du droit civil*, Dalloz, 2010.

- F. Terre, Y. Lequette, *Droit civil, Les successions. Les libéralités*, 3ème ed., Dalloz, Paris, 1997, în continuare *Les successions*.